دەنگەكان ما□□□ك بۆ هەمووان.. سەديق سەعيد ڕواندزى

زۆرن ئەو سەكۆ و ماڵپەڕە ئەدەبييانەى، وەك مينبەرێكى نووسين و بوارێكى دەربڕينى بيرو ڕا كاردەكەن، بەڵام كەميان يان بڵێم هەر نييە، توانيبێتى وەك ماڵپەڕى دەنگەكان، ببێتە سەكۆيەكى ديار و ئازادى يەكجار پڕ خوێنەر. دەنگەكان ماڵپەڕێكە، دەكرێ بڵێم لە گەلێك ڕووە تايبەتمەندى خۆى هەيە وەك :

يەكەم:_ نەيكردووە بە مەرج، كە ئەو وتارانەى تيايدا بڵاو د□ك□ن□وە دەبێ چۆن بن و پەيڕەو لە كارنامەى ئەوان لە ڕووى گوتارو زمانەوە بكات، وەك ئەوەى لە ماڵپەڕەكانى ديكە دەيبينين، كە ئەمەش بوار ڕەخساندنە بۆ ئەوەى دەنگ و قەڵەمى تازە و نوێ، ئەم ماڵپەڕە وەك ئەزموونكارييەكى خۆيان بيبينن و وەك قوتابخانەيەكى نووسين لێيەوە فێر ببن.

دووەم:_ هەرگيز نەمبينيوە ئەو ماڵپەڕە سەنگينە، دەستكارى يەك پيت و وشەى خۆم بكات، لە كاتێكدا زۆرجار ئەو وتارانەى لە ڕۆژنامە و گۆڤارەكان بڵاويدەكەمەوە ڕێنووسەكەيان دەگۆڕدرێت. بۆ نموونە: من هەميشە دەنووسم (وەكو، چونكە) كەچى زۆرجار ئەم وشانە لە نووسينەكانى مندا لە ڕۆژنامەكاندا دەگۆڕدرێن و دەكرێنە (چوونكە _ وەكوو) كە لەبنەڕەتدا هەڵەيە، بۆيە ئەمەى دەنگەكان بڕوابوونە بە سەربەستى و ئازادى نووسەر لە دەربڕين و شێوازى نووسينيدا.

سێيەم:_ دەنگەكان ماڵپەڕێكە، وەك سايەيەك هەرچى جياوازى بيرو ڕا هەيە كۆييان دەكاتەوە، هەيانە قسە بە حزبێك دەڵێت، ئەويتريان ڕۆژى دواتر ستاييشى دەكات، يەكێكيان دژە ئايينە، ئەويتريان پەسنى ئايين دەدات، واتا بوارى دەربڕينى بيرو ڕا بۆ هەمووان هەيە، كەچى هێنێك لە ماڵپەڕەكان كردوويانە بە مەرج بەنموونە وتارى مەلايەك بڵاو نەكەنەوە.

چوارەم:_ گومان دەكەم ماڵپەڕێك هەبێت، هێندەى دەنگەكان خوێنەرى هەبێت، بۆيە هەر نووسەرێك مەبەستيەتى خوێنەران بابەت و نووسينەكانى ببينن، ئەوا دەبێ لە دەنگەكان بڵاوى بكاتەوە، گرنگ نييە پێشتر لە كوێ بڵاويكردۆتەوە و ئازادە لەوە، بەڵام گەر مەبەستى بێت خوێنەرانێكى بێ شومار بابەتەكەى ببينن، ئەوا دەبێ لە دەنگەكان بڵاويبكاتەوە.

پێنجەم: بەگشتی ئەو وتارانەی لە سەکۆ ئەلکترۆنییەکان، لە شێوەی فەیسبووك و ماڵپەڕەکان بڵاو دەکرێنەوە، بەراورد بە وتاری نێو ڕۆژنامە و گۆڤارەکان، نابنە سەرچاوە، هەر چەند زانستی و بە هێزیش بن، چونکە سەرچاوە دەبێ لە بڵاوکراوەیەکی کاغەزییەوە بێت و وەك دیکۆمێنتێك لە ڕووی مێژووییەوە بمێنێتەوە وەك ڕۆژنامە یان گۆڤار، کەچی بە پێچەوانەوە دەنگەکان بەدەرن لەم حاڵەتە، چونکە وتار و نووسینەکانی دەکرێنە سەرچاوەی نووسینی توێژینەوە و وەك سەرچاوە پشتیان پێ دەبەسترێت کە من خۆم لە میانەی خوێنەوەدا، دەیان جار ئەمەم بینیوە.

دواجار دەڵێم کاروانی دەنگەکان بە دەست و پەنجەی هاوڕێ گەران عەبدوڵان، کە وەك سەربازێکی ون بیست و چوار ساڵە بە پسانەوە ئەو ماڵپەڕە سەنگینە بەڕێوە دەبات، هەر بەردەوام بێت و خۆشەویستیشم بۆ هەموو ئەو قەڵەمانەی هەیە کە بابەتی تیادا بڵاو دەکەنەوە بەوانەشی کە ڕقیان لێمە، گەر ڕەخنەیەکم لە نووسینەکانیان گرتبێت.

ڕواندز _ 30

2026 / 5/

ژنی بەدەسەڵات؟ یان کەرەستەی سیاسی؟.. ڕەنگین مەلا سەمەد

ژنان تا چەند هەوڵیانداوە نەکرێنە ئامڕازو کەرەستە.

دەرکەوتنی ژنان لە سیاسەت و پێگە جیاوازەکان دەخەشکەرن، ئەمە قبووڵکراوە لەڕووی مەعنەوییەکەوە بەوەی، ژنان بەدرێژایی مێژوو توێژێکی گرنک و باڵای نێو سیاسەت و هێزێکی لە بننەهاتووبوون لە ڕووی دەروونی و جەستەییەکەوە، توانیویانە ڕۆڵە گرنگەکان پراکتیزە بکەن و پێشەنگایەتیی بەڕێوەبەری کاروبارەکانی دەوڵەت بن،
ئایا ئەم پێشەنگایەتیی و دەسەڵات و بەشداریکردنە بەهێزو بوونی ژن خۆی بووە، یاخوود بەبەرامبەر و وەک کەرەستەیەکی سیاسی کراوەتە ئامانج و بە بەرژەوەندییەت بەکارهێنراوە؟

ئەو ژنانەی پلە بە پلە و قۆناغ بە قۆناغ هەنگاویان ناوە، توانیویانە دەسەڵات بە دەسەڵاتی بازوو بەدەستبێنن، یان ڕووخسارو قەدو باڵایان بەرەو دەسەڵات و پلە و پایەی بردوون؟

تا چەند ئەخلاقییەت و کەسایەتییە مەعریفییەکان لە چوونە ناو سیاسەت پەیڕەوکراوەو پارێزراوە؟

لە پشت پەردەی ئەودیوی سیاسەتەوە چی ئەگوزەرێ لە پێدانی پۆست و بەبەرداکردنی هەیبەتی ژنان؟

تێڕامان و وردبوونەوە لە سیاسەتی سیاسییەکان شایەنی زۆرترین مشتومڕو بەدواداچوونە، پێویستە بزانرێت پاکیزەیی تا چەند ڕێپێدراوە لە جومگەکانی سیاسەت، ژنان تا چەند نموونەیەکی باش بوونە بۆ وەرگرتنی پێگە باڵاکان؟ توانیویانە لەو ڕێیەوە متمانەی ژنانی تر بەدەستبێنن بۆ ڕوانین و هەوڵدان و گەیشتن بە ڕێیە دژوارەکان؟

ئەو سیستمەی داڕێژراوە بۆ ژنانی سەرکردە، لەسەر چی بنەمایەکە؟
قازانجی تیا بەدی ئەکرێ؟
ملدانە بەر سیاسەت بەبێ ئاگاداربوون لە ڕەهەندەکانی، ناماقووڵییە، خۆخزاندنە نێو تونێلێک کە دەرچوون لێی ئەستەمبێ، گەمژەیی و بەکاربردنی ئایدۆلۆژیایەکە کە خۆی لە بەکاڵاکردن دەبێنێتەوە.

بەهێزیی هۆشیاریی ڕۆشنبیریی ژنان، ناهێڵێت ببێتە نمایشێکی ساختەی دەسەڵات و لەسەر کورسییە بەدەسەڵاتەکان هاوشێوەی ڕۆبۆتێک ڕۆڵی بەسەردا بدرێ، بوێریی ڕەتکردنەوەی مەرامە خراپەکانی بەرامبەری هەبێت، نەبێتە سێبەری پیاوانی سیاسی، ئەوانەی هێڵە سوورەکانی ئەخلاقییەتی ئەبەزێنن،
بە دەستەواژەی (نەخێر و نابێ) ئەخلاقی ژنێتیی پارێزراوکات و بیکاتە چەکێکی بەهێزی بەرگریکردن لە خود، پاشکۆیەتیی بگۆڕێ بە سەربەخۆیی،
کۆپی دووبارەکردنەوەی دروشم و بۆچوونەکان نەبن، ئەجێنداو ڕێبازی فکریی تایبەتیان هەبێت لە بەشداریکردن و بڕیاردان، نابێت وەک خێرو سەدەقە بۆ دەوڵەمەندکردنی دەسەڵات بەکاربهێنرێن.

بڕوانامەو زمان و توانا و باکگراوندە ڕۆشنبیرییەکان دەبنە ئەو کارتە بەهێزەی، بێمنەتانە، ژنان دەبەنە ناوەندی سیاسەت و دەسەڵات و، ناهێڵێت هەرگیز ببێتە کەرەستەیەک لە بەکارهێنان و یاریکردن.

ڕەنگین مەلا سەمەد
نووسەر و ڕۆژنامەنووس

دوو عاشقە دەربەدەرەکە دەربەدەرتربوون!.. سەدیق سەعید ڕواندزی

دەگوترێت گەر وەرگێڕان جارێك خیانەت بێت، ئەوا وەرگێڕانی شیعر دوو جار خیانەتە، بەو مانایەی لە وەرگێڕانی شیعردا، هەرگیز ناتوانرێت بونیادی هونەری دەقەکە و وێنە شیعرییەکان و ڕیتم و شیعرییەتی دەقەکە، وەکو خۆیان وەربگێڕدرێن. شیعر زمانی نەتەوەیە، ڕەنگدانەوەی خەیاڵ و دنیای هەستی و واقیعی شاعیرە و شاعیر دەتوانێت بە زمانێکی دیکە بدوێت، بەڵام ناتوانێت بە هەمان ئەو زمانە گوزارشت لە هەستەکانی بکات و ئەندێشەکانی دەرببڕێت، چونکە زمانی نەتەوە تایبەتمەندی نەتەوەیی خۆی هەیە. لەرەوەش وەرگێڕانی شیعر جۆرێك لە گومان و دوودڵی لای وەرگێڕ دروست دەكات، بەوەی كە نەتوانێت شیعرەکان وەك خۆیان، فەزا و سرووشتی شیعرییانەیان وەربگێڕدرێن! هەر ئەمەشە وا لە وەرگێڕەکان دەکات، جۆرە سڵەمینەوە و ترسەکیان لە وەرگێڕانی شیعر هەبێت، نەبادا نەتوانن ڕوحی دەقەکە وەکو خۆی وەربگێڕن. کەچی کەسانێك نەك ئەم ترسەیان نییە، بەڵکو بە بێباکی و جۆرێك لە فیز و خودشانازیشەوە باس لەوە دەکەن، کە ئەوان شیعر بە خۆیان وەردەگێڕن و بەلایانەوە گرنگ نییە چی لە بارەی وەرگێڕانەکە دەگوترێت، کە ئەگەر وەرگێڕانەکە تەنانەت (وەرگێڕانی) شیعریش بێت، بگرە زۆر بە منەتانە باس لەوە دەکات کە داوای لێبوردن لە خوێنەرانیش ناکەن گەر وەرگێڕانەکە هەڵە بێت! کە ئەمە ئەوپەڕی تێنەگەیشتن و هەست نەکردنە بە بەرپرسیارێتی فەرهەنگی و ئەدەبی. لە پێشەکی کتێبی (ئەمە دوو عاشقی دەربەدەرین) کە شیعری نزار قەببانی و غادە سەمانە، نەبەز گۆران دەڵێت کە ئەو شیعر بە خۆی وەردەگێڕێت و بڵاوی دەکاتەوە و بەلایەوە هیچ جێی بایەخ نییە خوێنەران لە بارەی وەرگێڕانەکەی چی دەڵێن، یان وەرگێڕانەکە چۆنە

و تا چەند سەرکەوتووە. هەر وەرگێڕێك ئەمە تێگەیشتنی بێت بە کایەکە، ڕوونە کە خۆی و خوێنەرانیش فریو دەدات! گەر وانییە، بۆچی شیعرەکان بڵاو دەکاتەوە، دوای ئەوەی وەریگێڕان؟ ئەم کتێبە شیعرییە هاوبەشە، لە گەلێك ڕووی هونەری و وێنەیی و زمانیشەوە، چەندین هەڵە و خەوشی هونەری تێدایە و کە لە خوێنەوەی بوومەوە، لە دڵی خۆمدا گوتم، بەم وەرگێڕانە، نە بەز گۆران نەك ئەو دوو عاشقە دەربەدەرەی کە نەکردنەوە، بەڵکو دەربەدەرتری کردن و وای لێکردن ئیدی هەمیشە سەرگەردان بمێننەوە. لێرەدا چەند نموونەیەك لە وەرگێڕانی شیعرەکان دەخەینە ڕوو:_

- ل 11 نووسیویەتی :_(عەشق تۆ منی فێری خەمگینی کرد) سەیری داڕشتنی ڕستەکە بکەن.
- ل 11 نووسیویەتی :_(خەم بدەمە دەست عەتارکان) ئایا وشەی عەتار بەم شێوەیە دەنووسرێ؟!
- ل 35 نووسیویەتی:_(خانمەکەم ئەی نازکتر) ناسکە نەك نازك.
- ل 37 نووسیویەتی:_(نیگەران مەبە چوون باڵندەکانی بۆ کاتی جەژن ناتوانن هیچ لە مندا سەوز بکەن) وەرگێڕ جیاوازی لەنێوان(چوون) کە هاوەڵناوی نیشانەیەو هاوشێوەی (چۆنە) لەگەڵ چوون نەکردووە، کە فەرمانی ڕابردووی سادەیە، چونکە لە ڕستەکەدا مەبەستی شاعیر چۆنە، نەك چوون، وەك ئەوەی ئێمە زۆرجار دەڵێین چۆنە نەڕۆیشتوویت؟
- لە 42 نووسیویەتی:_(با سەرەتای چەژنەکانمان دەست پێ بکەین) جەژنە، نەك چەژن !
- ل 48 نووسیویەتی:_(لە بە بارمبەر هاوشارییەکاندا) ئەرێ کەس ئەم وشەیەی لە کولەکەی تێڕیش بیستووە؟
- ل 48 نووسیویەتی:_(دەمەوێت سەربازەکانم، بە مارشەوە پێشوازی تۆ بکەن) بێگومان زمانی کوردی، لەو زمانە دەوڵەمەند و وردوو بە برشتانەیە، کە بچووکترین هەڵە، مانا بۆ ئاراستەیەکی دیکەی جیاواز، یان نەگونجاو دەبات. مەبەستی شاعیر لەو دێڕەدا ئەوەیە، کە سەربازەکان پێشوازی لە (تۆ) واتا کەسی دووەمی تاکی شاعیر کە یارەکەیەتی بکەن، بۆیە لە ڕستەکەدا دەبێ ئامرازی لێکدەری (لە) هەبێت، چونکە ئەم ڕستەیە، بە مانای ئەوە دێت کە سەربازەکان، پێشڕەوی ئەو دەکەن، نەك پێشوازی لێ بکەن !
- ل 53 نووسیویەتی:_(دندوك لە قژەکانم دەدا) وەرگێڕ وا دەزانێ قژ کەیە! شایەنی ئاماژەکردنە، بەردەوام ئەم هەڵەیەم

لە نووسینی نووسەران دەکەوێتە بەرچاو، ئاخر کەس گوێبیستی ژنێك بووە بڵێت (قژەکانم دادەهێنم) ؟!

- ل 61 نووسیویەتی :_(لە قوڵای ئەم ئاوەدا) سەرنج بدەن، وشەی قووڵایی چۆن نووسیوە؟
- ل 83 نووسیویەتی:- (هەكات تۆ دەبینم) گریمان ئەمە هەڵەی تایپە، مەگەر وەرگێڕ نابێ بە سەر دەقەکەدا بچێتەوە؟!
- ل 83 نووسیویەتی:_(کاتێك بیرت لێ ئەکەمەوە، زمانم وشك دەبێت، وشەکان بێ قەرار دەبم) لە ڕاستیدا، ئەمە وەرگێڕاندنی شیعرە نەك وەرگێڕان.
- ل 84 نووسیویەتی:_(زرگارمکە لە تینووێتی).
- ل 92 نووسیویەتی:_(نامەکانی من بۆ تۆ، شتی زۆرتیان تێدایە لە بوونی خۆمان) ناکرێ دەست بە وەرگێڕانی شیعر ببەیت، بەڵام باڵا دەستیت بە سەر زماندا نەبێت !
- ل 96 نووسیویەتی:_(ئاسمانێك کە هەورەکانی کۆکردووبیەوە) سەیری ئەو جۆرە ڕێنووسە بکەن؟
- ل 103 نووسیویەتی:_(کە لەگەڵەمای دوو قفل دەدەم لە دەرگاکە) سەرەتاییترین بنەما بۆ وەرگێڕان زمانزانینە ! زمانی کوردی چوارچێوەیەکی دیاریکراوی هەیە، کە بکەر لە سەرەتاو کار لە کۆتاییدایە. ئەم ڕستەیە لە ڕووی ماناوە ئەو مانایەی نییە کە شاعیر مەبەستیەتی، چونکە وەرگێڕانەکەی گێران، دەلالەت لەوە دەکات کە بە دوو قفل لە دەرگاکە دەدات، نەك دەرگاکە قفل بدات، بۆیە دروستی ڕستەکە ئەمەیە (کە لەگەڵەمای دوو قفل لە دەرگاکە دەدەم).
- ل 115 نووسیویەتی:-(باران دەبارێت خاك قوڕ دەبێت) قوڕ نا، قوڕاوی دەبێت ڕاستە.

وەرای ئەمانەش، بەدرێژایی وەرگێڕانەکە، وەرگێڕ هەردوو پیتی (ر) و (ڕ)ی بەیەك زانیوە و وا تێگەیشتووە کە چ (کەچەڵ حەسەن) یان (حەسەن کەچەڵ) بێت هەریەکەن بۆیە دەیان وشەی بەهەڵە نووسیوە وەك :_(رۆژ، دەر، قور، شەراب، ئیرادە، راست) . تەنانەت ناوی قەبانیشی بە هەڵە نووسیوە، کە دەبێ (قەببانی) بێت نەك (قەبانی) وەك ئەوەی ئەو نووسیویەتی!

دواجار دەڵێین لە نێوەندی ڕۆشنبیری کوردیدا، لەشکرێك خۆ بە وەرگێڕ زان هەن، کە نەك هەر وەرگێڕ نینە، بەڵکو بە کارەکانیان زمانی کوردی تێکدەدەن و پەرپووت دەکەن. من نازانم نووسەری کورد بۆچی ئارەزووی لەوەیە وەك مەلای دوانزە عیلم هەموو شتێك بزانێت و هیچیشیان نەزانێت؟ باشتر وایە کارەکان بە کەسانی تایبەتمەندی بوارەکە جێبهێڵین، لە

نەوشیاندا وەرگێڕان و بە دیاریکراویش وەرگێڕانی شیعر، کە وەرگێڕێ هەرە دیار و بە تواناکانی ئەمە، کە لە پەنجەی دوو دەست تێ ناپەڕن، سێ دەکەنەوە لە وەرگێڕانی ئەم ژانرە، چونکە وەك شێرکۆ بێکەس وتەنی، وەرگێڕانی شیعر وەك ئەوە وایە ماچی ژنێك لەو دیو شووشەیەکەوە بکەیت، ئایا ئەمەش وەك ئەوە وایە ماچەکەت کرد بێت؟!

*پەراوێز: ئەمە دوو عاشقی دەربەدەرین، وەرگێڕانی نەبەز گۆران، بڵاوکراوەی _کتێبخانەی فەربوون . ساڵی چاپ -2015.

*ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی هەولێر ژمارە (45 45) لە 24 /5/2026 بڵاوکراوەتەوە.
.

کتێبی "زمان و دەسەڵات".. ڕانی: فەرەیدوون سامان

بەشێکە لە بواری زمانناسیی کۆمەڵایەتی

لە سەرەتای سەدەی بیستەمەکەوە، جیهان گۆڕانکاریی ڕیشەیی لە پێکهاتەکانی دەسەڵاتدا بینیوە، لە بزافتی مافەکانی مرۆڤەوە تا سەرهەڵدانی ئایدیۆلۆژیای جۆراوجۆری وەک مارکسیزم و فێمینیزم و تەنانەت پارتە ئوسولییەکانیش. ئەم گۆڕانکارییانە کاریگەرییەکی گەورەیان هەبووە لەسەر شێوازی تێگەیشتنی زمان وەک ئامرازێکی پەیوەندی و وەک ئامرازێکی زاڵبوون بەسەر هزرین و هەست و نەستی تاک و جڤاکدا.
بۆ نموونە هەر لە سەردەمی دوای جەنگی دووەمی جیهانیدا، توێژینەوەی زمانەوانی بە ئامانجی هەنگاونان بەرەو تێگەیشتن لە زمان دەستی پێکرد، نەک تەنها وەک ئامرازێک بۆ دەربڕین، بەڵکو وەک ئامرازێک لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان ڕەنگ بداتەوە و بەرهەم بهێنێتەوە. چونکە بایەخدان بە چۆنیەتی کاریگەری زمان لەسەر

ناسنامەی کۆمەڵایەتی و سیاسی، بوارێکی نوێی وەک شیکردنەوەی گوتار و تیۆری ڕەخنەیی دروست کرد.

زمان چوارچێوەیەکی تیۆری و میتۆدی بۆ تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان دەسەڵات پێشکەش دەکات، تیشک دەخاتە سەر چۆنیەتی بەکارهێنانی زمان وەک ئامرازێک بۆ زاڵبوونی کۆمەڵایەتی و کەلتووری، بە تێکەڵکردنی تیۆری زمانەوانی و شیکاری کۆمەڵایەتی، هاوکات هەوڵدەدات ئەو میکانیزمانە ئاشکرا بکات کە پەیوەندییەکانی دەسەڵات لە کۆمەڵگادا بەرهەم دەهێنرێن، زمان و دەسەڵات یەکێکە لە کارە پێشەنگەکانی شیکردنەوەی وتاری ڕەخنەیی، چونکە زمان وەک ئامرازێکی پەیوەندی لەگەڵ دەسەڵاتدا، وەک ئامرازێکی کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی دەبەستێتەوە. دەسەڵاتی زمان لە شیکردنەوەی گوتاری ڕەخنەییدا، پەیوەندی ئاڵۆزی نێوان زمان و پەیوەندییەکانی دەسەڵات لە کۆمەڵگەی هاوچەرخدا دەدۆزێتەوە، هاوکات تیشک دەخاتە سەر چۆنیەتی بەکارهێنانی زمان وەک ئامرازێک بۆ پاراستن و گۆڕینی دەسەڵات و ڕەنگدانەوەی کاریگەرییە قووڵەکانی لەسەر تاک و کۆمەڵگادا.

زمان وەک چەمکی دیالۆگ، وەک سەنتەرێکی دەربڕین تاقی دەکاتەوە کە ڕەهەندە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان تێیدا تێکەڵ دەبن. ئەوەش ڕوون دەکاتەوە کە زمان تەنها ئامرازی پەیوەندی نییە، بەڵکو ئامرازی زاڵبوون و کاریگەریشە، لە ڕێگای شیکردنەوەی دەق و وتووێژەکان، کە چۆن زمان بەکاردێت بۆ پەرەپێدانی پەیوەندییەکی نایەکسان لە نێوان تاک و گروپەکاندا و ئامرازی شیکاری پێشکەش دەکات کە یارمەتی خوێنەر دەدات تا تێبگات کە چۆن ماناکان لە ڕێگای زمانەوە دروست دەبن و چۆن ئەم مانایانە دەتوانرێت پڕ بکرێن لە ئایدیۆلۆژیای دیارکراو، هەروەها زمان لە گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتی و تەکنەلۆژیاییەکان دەدوێت کە کاریگەرییان لەسەر پەیوەندییەکانی هێز هەبووە و پێویستە هۆشیارییەکی ڕەخنەگرانە گەشەی پێبدرێت، کە تاکەکان بتوانن بەرگری لە زاڵبوونی زمانەوانی بکەن. ئەویش لە ڕێگای نموونەی ڕاستەقینە، نیشانی دەدات کە چۆن زمان دەتوانێت لە دەسەڵاتدا ڕەنگ بداتەوە و بەرهەم بهێنێتەوە.

ئەم هەزرینە سەرچاوەیەکی گرنگە بۆ توێژەران لە بوارەکانی زمانەوانی و کۆمەڵناسیدا، بە تێڕوانینێکی ڕەخنەگرانە لە بەرامبەر زماندا، هەروەها بەهێزکردنی توانای تاکەکان بۆ تێگەیشتن و گۆڕینی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لەسەر بنەمای دەسەڵاتدا.

لەم ڕووشەدا زمان و دەسەڵات تێڕوانینێکی گشتگیر بە ڕۆڵی گرنگی زمان لە شێوەی جیهانی کۆمەڵایەتی و سیاسی پێشکەش دەکات و دەیکاتە کارێکی ئەکادیمی بەنرخ.

لێرەدا بایەخی زمان و دەسەڵات لە چوارچێوەیەکی مێژوویی ئاڵۆزدا

دەردەکەوێت، کە تێیدا پەرەسەندنی هزری زمانەوانی لەگەڵ گۆڕانە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی سەدەی بیستەم تێکەڵ دەبێت.

بۆ نموونە بیرۆکەکانی ڤێرکلیف* زۆر کاریگەر بوون بە تیۆری ڕەخنەیی کە لە قوتابخانەی فرانکفۆرت پەرەی سەند، کە جەختی لەسەر چۆنیەتی بەکارهێنانی کەلتوور و زمان وەک ئامرازی زاڵبوون دەکرا.

ئەم خوێندنگایە هەوڵی ئەوەی دەدا کە چۆن ئایدیۆلۆژیاکان کاریگەرییان لەسەر هۆشیاری کۆمەڵایەتی هەیە و چۆن زمان دەتوانێت ئەم ئایدیۆلۆژیایانە بەرز بکاتەوە یان بەرگری بکات. بە تێکەڵکردنی ئەم بیرۆکانە لەگەڵ چەمکەکانی بونیادگەرایی و پۆست ستراکتورالیزم، ڤێرکلیف چوارچێوەیەکی بۆ تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان زمان و دەسەڵات پەرەپێدا.

جیهان لە دوایین دەیەکانی سەدەی بیستەم شۆڕشێکی تەکنەلۆژیای بەخۆوە بینی، کە چۆنیەتی بەرهەمهێنان و بەکارهێنانی زانیاری گۆڕی. لەگەڵ هاتنی میدیا و تەکنەلۆژیای دیجیتاڵ، زمان زیاتر لە ئامرازێکی پەیوەندی نێوان تاکەکان، بۆتە ئامرازێکی بەهێز بۆ دروستکردنی ڕای گشتی و بەرهەمهێنانەوەی دەسەڵات، لەم چوارچێوەیەشدا، زمان و هێز وەک کارێک دەردەکەوێت کە چۆن زمان دەتوانێت ڕەنگدانەوەی گۆڕانکارییە کەلتووری و کۆمەڵایەتییەکان بێت کە لە ئەنجامی ئەم گۆڕانانەدا دەردەکەون.

لە هەشتاکان و نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوودا، چەندان ئایدیۆلۆژیای سیاسی سەریان هەڵدا کە زمان وەک ئامرازێک بۆ بەهێزکردنی دەسەڵاتیان بەکاردەهێنا، بە شیکردنەوەی گوتاری سیاسی و میدیایی، ڤیرکلیف ئەوە دەردەخات کە چۆن زمان بەکاردەهێنرێت بۆ شێوەی تێگەیشتنی گشتی و بەهێزکردنی ناسنامەی کۆمەڵگا، ئەم شیکردنەوەیە سنووردار نییە بە چوارچێوەی ڕۆژئاوایی، بەڵکو درێژ دەبێتەوە بۆ کاریگەرییەکانی جیهانگیری و چۆنیەتی کاریگەری لەسەر ناسنامەی کەلتووری ناوخۆییدا.

کتێبی “زمان و دەسەڵات” بۆتە سەرچاوەیەکی گرنگ لە بوارەکانی زمانەوانیی و کۆمەڵناسی و ڕەخنەی ئەدەبیدا. بەشداری کردووە لە پەرەپێدانی چەمکی نوێ، سەبارەت بە شیکردنەوەی گوتاری ڕەخنەیی و کاریگەری لەسەر تێگەیشتن لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا.

هەروەها هانی زۆرێک لە توێژەرانی دا بە دۆزینەوەی چۆنیەتی بەکارهێنانی زمان وەک ئامرازێک بۆ بەدەستهێنانی دادپەروەری کۆمەڵایەتی و بەرەنگاربوونەوەی زاڵبوون.

کتێبی (زمان و دەسەڵات)ی نۆرمان ڤیرکلیف تێڕوانینێکی قووڵ پێشکەش دەکات سەبارەت بەوەی کە چۆن زمان و دەسەڵات لە چوارچێوەیەکی مێژوویی و کەلتووری ئاڵۆزدا یەکتر دەبەن. بە لێکۆڵینەوە لەم

دینامیکیانە، کتێبەکە یارمەتیدەرە بۆ تێگەیشتنێکی ڕەخنەگرانە لە زمان و ڕۆڵی گرنگی لە شێوەپێدانی جیهانی کۆمەڵایەتی و سیاسی.
ئەو چوارچێوە مێژووییەی کە دەوری کتێبەکە دەدات، ڕەنگدانەوەی ئەو ئاستەنگ و بیرۆکەیە کە بیری ڕەخنەیی مۆدێرنیان پێکهێناوە و جەخت لەسەر بایەخی هۆشیاری ڕەخنەیی زمان دەکاتەوە وەک ئامرازێک بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی زاڵبوونی کۆمەڵایەتی و کەلتووری.
لە زمان و دەسەڵاتدا، نۆرمان ڤیرکلیف پەیوەندی نێوان زمان و پەیوەندییەکانی هێز دەکۆڵێتەوە، بەڵام هەندێک بیرۆکەی نەگوتراو بەجێ دەهێڵێت، کە دەتوانرێت لە ڕێگای شیکردنەوەکانییەوە هەستی پێبکرێت. ڤیرکلیف، سەرەڕای تەرکیزی لەسەر ڕۆڵی زمان لە پاراستن و گۆڕینی دەسەڵاتدا، وا دیارە دەیەوێت بایەخی هۆشیاری ڕەخنەیی وەک یەکەم هەنگاو بەرەو ئازادی تیشک بخاتە سەر.
خوێنەر لە نێوان دێڕەکاندا هەست دەکەن کە ڤێرکلیف داکۆکی لە پێویستی تێگەیشتن لە ئایدیۆلۆژیای پشت بەکارهێنانی زمان دەکات، چۆن ئەم ئایدیۆلۆژیایانە دەتوانن کاریگەرییان لەسەر هۆشیاری تاکەکاندا هەبێت. هەروەها ئاشکرایە کە ئەو دەیەوێت خوێنەر هان بدات بیر لەوە بکاتەوە، کە چۆن زمان وەک ئامرازێکی زاڵبوون بەکار بهێنێت، نەک تەنها وەک ئامرازێکی پەیوەندی.
سەرەڕای ئەوەش، دەبینرێت کە نووسەر ناڕاستەوخۆ ئاماژە بە گرنگی کارلێکردنی کۆمەڵایەتی دەکات لە داڕشتنی مانای زماندا، ئەمەش نیگەرانی خۆی دەردەخات سەبارەت بەوەی کە چۆن ئەم مانایانە دەتوانرێت سوود وەربگرن بۆ پەرەپێدانی پەیوەندییە نایەکسانەکانی هێز. هەروەها وادیارە ئاماژە بە پێویستی بەرەنگاربوونەوەی ئەم زاڵبوونە زمانەوانییە دەکات لە ڕێگای پەرەپێدانی هۆشیاری کۆمەڵایەتی و تواناکانی ڕەخنەگرتندا.
بەکورتی، ئەوەی ڤێرکلیف دەیەوێت بیڵێت ئەوەیە کە تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان زمان و دەسەڵات تەنها شیکردنەوەیەکی ئەکادیمی نییە، بەڵکو بانگەوازێکە بۆ بەکردارکردن بۆ دادپەروەری کۆمەڵایەتی و ئازادی لە زاڵبوونی زمانەوانیدا.
یەکێک لە دیارترین خاڵە بەهێزەکانی زمان و هێز ئەو چوارچێوە تیۆرییە پتەوەیە کە ڤێرکلیف پێشکەشی دەکات بۆ تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان زمان و کۆمەڵگادا. نووسەر سوود لە چەمکەکانی مارکسیستی و پێکهاتەیی و پۆست ستراکتورالیزم وەردەگرێت بۆ شیکردنەوەی چۆنیەتی بەکارهێنانی زمان، وەک ئامرازێک بۆ زاڵبوونی ئایدیۆلۆژی. ئەوە ڕوونی دەکاتەوە کە گوتار تەنها ڕەنگدانەوەی واقیعی کۆمەڵایەتی نییە، بەڵکو ئامرازێکە بۆ بەرهەمهێنان و گۆڕینی ئەو ڕاستییە.

ڤێرکلیف ئامرازی شیکاری بەهێز پێشکەش دەکات بۆ تێگەیشتن لە دەق و گفتوگۆکان. چەمکەکانی وەک "ئینتەرتێکست" و بەکاردەهێنێت بۆ ڕوونکردنەوەی چۆنیەتی پەیوەندیی تێکستەکان بە یەکتری و چۆنیەتی پێکهێنانی ماناکان لە دەقە جیاوازەکاندا. ئەم ئامرازانە لەم کتێبە زۆر بەنرخە بۆ توێژەران کە دەیانەوێت لە دینامیکی زمانەوانی ئاڵۆز تێبگەن.

پەیوەندی نێوان زمان و دەسەڵات

کتێبەکە بە توندی تیشک دەخاتە سەر پەیوەندی نێوان زمان و دەسەڵات و ئەوە نیشان دەدات کە چۆن زمان بەکاردەهێنرێت بۆ پەرەپێدانی زاڵبوونی کۆمەڵایەتی و کەلتووری. بۆ نموونە، ئاماژە بەوە دەکات کە چۆن میدیا و سیاسەت زمان بەکاردەهێنن بۆ شێوەی ڕای گشتی و بەرەو پێشبردنی بەرژەوەندییەکانی نوخبەی فەرمانڕەوا. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو هەروەها جەخت لەسەر ڕۆڵی شاراوەی زمان دەکاتەوە وەک ئامرازێک بۆ ئازادی و گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی.

سەرەڕای ئەو بەها زۆرەی کتێبەکە پێشکەشی دەکات، بێ خەوش نییە. یەکێک لە ڕەخنە سەرەکییەکان ئەوەیە کە چوارچێوەی تیۆری لەوانەیە زۆر ئاڵۆز بێت بۆ خوێنەرێکی ناشارەزا. سەرەڕای ئەوەش، کتێبەکە جەختێکی زۆر لەسەر ناوەڕۆکی ڕۆژئاوا دەکات، کە لەوانەیە کەمتر بۆ کۆمەڵگا ناڕۆژئاواییەکان جێبەجێ بکرێت.

بایەخی گەورەی کتێبی "زمان و دەسەڵات" لە بواری توێژینەوەی زمانەوانی و کۆمەڵایەتیدا نکۆڵیی لێناکرێت. ئەو بەشدارییەکی بەرچاوی کردووە لە پەرەپێدانی بواری شیکردنەوەی وتاری ڕەخنەیی و بووە بە سەرچاوەیەکی گرنگ بۆ توێژەران و خوێندکارانی ئەم بوارە. هەروەها هانی خوێنەران دەدات بۆ پەرەپێدانی هۆشیارییەکی ڕەخنەگرانە سەبارەت بە زمان و تێگەیشتن لە ڕۆڵی لە شێوەی کۆمەڵگادا.

کتێبی "زمان و دەسەڵات" بەشێکە لە بواری زمانی کۆمەڵایەتی.

کتێبەکە پەیوەندی نێوان زمان و دەسەڵات و چۆنیەتی کاریگەری زمان لەسەر پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان دەکۆڵێتەوە.

لەم چوارچێوەیەدا، ڤێرکلیف جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە چۆن زمان وەک ئامرازێکی زاڵبوون بەکار دەهێنرێت و چۆن هەڵبژاردنی زمان ڕەنگدانەوەی ئایدۆلۆژیای زاڵ لە کۆمەڵگادا دەکات. کتێبەکە هەروەها لێکۆڵینەوە دەکات کە چۆن گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتی و کەلتوورییەکان کاریگەری لەسەر زمان هەیە، وادەکات پەیوەندی بە توێژینەوەی زمانەوانی کۆمەڵایەتییەوە هەبێت کە پەیوەندی بە خوێندنی زمان لە چوارچێوەی کۆمەڵایەتیدا هەیە.

هەروەها کتێبەکە نیشانی دەدات کە چۆن گوتار تەنها دەربڕینی

بیرۆکەکان نییە، بەڵکو توخمەکی چالاکە لە پێکهێنانی شوناس و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا، کە لەگەڵ ئامانجە بنچینەییەکانی کۆمەڵناسی زمانەوانیدا دەگونجێت. کەواتە، دەتوانین بڵێین "زمان و دەسەڵات" خاڵی کەبوونەوە لە نێوان زمانناسی کۆمەڵایەتی و شیکردنەوەی ڕەخنەیی گفتووگۆ دەنوێنێت.

لە کۆتاییدا، زمان و هێزەکەی نۆرمان ڤێرکلیف کارێکی پێشکەوتووەیە کە تیۆری و پراکتیکی تێکەڵ دەکات بۆ تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان زمان و دەسەڵات. سەرەڕای هەندێک لەو ئاستەنگانەی کە لەوانەیە ڕووبەڕووی خوێنەری ناپسپۆڕ ببنەوە، ئامرازەکانی شیکاری و تێڕوانینەکانی کتێبەکە وای لێدەکات کە زۆر بەنرخ بێت بۆ هەر کەسێک کە ئارەزووی تێگەیشتن لە جوڵەی کۆمەڵایەتی و کەلتووری زمانەکە دەکات.

• نۆرمان ڤێرکلیف. زمانناسێکی بەریتانیایە و لەدایکبووی ساڵی 1941 بووە و بە یەکێک لە دیارترین بیرمەندەکانی بواری شیکردنەوەی گوتاری ڕەخنەیی دادەنرێت، ئەو لە ژینگەیەکی ئەکادیمی گەورە بوو، لەوێ کاریگەری ئاراستەی بیرکردنەوەی ڕەخنەیی ناوەڕاستی سەدەی بیستەم بوو. ڤێرکلیف لە خێزانێکی خوێندەوار گەورە بوو، کە ئارەزووی سەرەتایی بۆ زمان و ئەدەب دروست کرد. لە ماوەی تەمەنی هەرزەکاریدا، دەستی کرد بە دۆزینەوەی حەزی خۆی بۆ زمانناسی، کە وای لێکرد سەرقاڵی خوێندنی قووڵتری زمان بێت. بڕوانامەی بەکالۆریۆسی لە زمانی ئینگلیزی لە زانکۆی مانچستەر بەدەستهێناوە و پاشان خوێندنی باڵای لە زمانناسی تەواو کردووە.

لە ونبوون دەترسم.. بابان ئیبراهیم

لە چاوشارکێی کۆڵانەکاندا
بە یەکەمینجار ونبووم و
نەبینرامەوە
"با" وەک خەزان
بە دوور دەیبردم
نەدۆزرامەوە..

نە شەقامەکان منیان ناسیەوە
نە ڕێگاکان دەستیان بە ماڵەوە گرتم
لە بیر گەڕەکەکەم چوومەوە
لە بیر هاوڕێکانم چوومەوە
لە بانگکردنەکاندا،
ناوی خۆم نەبیستەوە..

لە بیرەوەرییەکانی ئەم شارەدا
ڕووخسارم کاڵ دەبێتەوە
لە ڕۆژمێری خۆی دامدەماڵێت
منیش وەک بایەکی سارد
تێکەڵ بە هەناسەکانی دونیا دەبم
ماچە دێرینەکان بەلێومەوە بەردەبنەوە
دەستەکانم وەک ترازانی شاخێک
لەدەستەکانی دەترازێن
مەعشووقەکانی نامناسنەوە
پێکەنینەکانی نامناسنەوە
هەناسەکانی یادم ناکەن
کەچی من بە هەناسەکانی دەژیم

بەڵام من هەموویم بیرە
بۆنی حەوشە تەڕەکانی هاوین
دەستە لەرزیوەکانی زستان
کە بەهەناسەی یەکتر گەرم دەبوونەوە
ماچی ئێوارە زەردەکانم بیرە
هێمنایەتی دەشتە بەهارییەکانم بیرە
هەتا فڕینی پەڕەسێلکەکان
بەسەر ئاسمانی خۆزگەماندا

گەورە بووم
بەڵام لەهەموو ساتێک زیاتر
هەست بە ونبوونی خۆم دەکەم
هێشتا وەک درەختێک
بەخاکی یادەوەرییەکانی ئەم جیهانەوە
نووساوم..
شووناسی من
لەگەڵ شوێنپێکاندا تێکەڵبووە
هەر کە هەوای شوێنیکی دیم بەردەکەوە

هەست بە ونبوون دەکەم
وەک هەور
بەسەر ئاسماندا هامووشۆ دەکەم
دەبینم هەموو جیهان
بۆنی کۆڵانەکی منداڵیمی لێنایەت

نازانم دواییجار کام ڕەشەبا منی برد
لەکام سووچدا خۆم بینیەوە
بەڵام ئێستا لێرەم
لەهەمان ئەو کۆڵانەی بۆ یەکەمینجار
هەستم بە ونبوونی خۆم کرد تیایدا
بەڵام بۆ ئەوەی بزانم بۆ
هێشتا هەست بە ونبوون دەکەم
ڕۆژێک لە وۆڵ ستریت
بە تەنیشت فڕانکلینەوە..
ڕۆژێک لە سۆهۆ،
لەلای برا غەریبەکەمەوە
لە لەندەن..
ڕۆژێک چەپکێک گوڵی گوڵستانەکانم
بەسەر خاچی سەربازەکانەوە
لە سۆڤیەت
جاروبار هەست بە ونبوون دەکەم
لەناو گەرووی گۆرانیبێژێکی ژن
لە میسر
زۆرجار دەکەومە ناو سروودی ئەی ڕەقیبەوە و
تیایدا ون دەبم
لەوەدا ڕەقیب هێشتا زیندووە و
دەیەوێت بمخنکێنێت

چەند جارێک خۆم لەناو برینی
دەستوپەنجەی کرێکارێکدا بینیوەتەوە
لەقوڵایی برینەکەدا دەمبینی
مارکس فلووتی دەژەند..
کە تێکەڵ بە بۆنی ئافرەتێک دەبم
لەناو گریانی هاوڕێکانمدا ون دەبم
کە بەسەر باڵی کۆترێکەوەم
جێگایەکی دونیا بۆ نیشتنەوە نابینمەوە

لەئاسماندا ون دەبم
لەڕاوی چوار وەرزەی مۆدێرنەدا
خۆم لەناو جەستەی کوژراوی دوایین گورگدا بینیەوە
لەناو دێڕەکانی کراسناهۆرکای
کە زیندوو بوومەوە
وەک قالۆنچەیەک گینگڵم دەدا
لەسەر تەختەخەوەکەی گریگۆر سامزا
زۆرجار لەناو ژیانی پادشاکاندا ونبووم
دەستێکم زێڕی قاڕوون بووە و
دەستەکەی تر کەللەسەری خۆم

لەناو هەموو شتێکدا ون دەبم
تێکەڵ بە هەموو شتێک دەبم
بەخودی ژیان نەبێت
لەناو هەموو زەمەنێکدا
هەست ب□ □توانەوە دەکەم
بەکاتی ئێستاوە نەبێت
کە سنوورەکان دەبینم
لەشوێنی خۆم ڕادەوەستم
نازانم پەنا بۆ داهاتووم دەبەم
یان بۆ ڕابردووم
هەر لەوێدا تێدەگەم
من بوونێکی ناوەختم هەیە
زەمەن نامگرێتە خۆی

دەترسم دوایین ونبوونم
لە مێژوودا بێت
دەزانم لەوێدا
مر□ق□کی غەمگین و ڕووگرژم
گەر لە شارێکی گەورەشدا ون بووم
دەترسم ڕێگای دارستانەکان نەناسمەوە
دەترسم خۆم بۆ نەدۆزرێتەوە
هێشتا هەر وەک منداڵیم؛
لە ونبوون دەترسم

بابان ئیبراهیم

(شار)ی شاعیری گریکی ناسراو کوستەنتین کەفافی*.. و: نەژاد عزیز سورمێ

وتم :
بۆ نیشتمانێکی دی دەچم،
بۆ کەنارێکی تر..
شارێکی لەم شارە چاتر دەبینمەوە.

هەموو هەوڵێکم بێهوودەیە
دڵم وێنەی مردوو گۆڕ کراوە.
تا کەی ئارام لەم شوێنەدا بگرم
عەقڵم بشێوێ..؟

چەندی چاوم هەڵبڕی
چەند سەیری دەوروبەرم کرد
کەلاوەی ڕەشداگەڕاوم
لێرە
لە ژیانمدا دی
کە چەندان ساڵم
بەسەربردن و
ون بوون و
وێرانم کردن..

وڵاتی تر و کەناری دی نادۆزیەوە
ئەو شارەت بە دواوەیە..
لە هەمان ئەو شەقامانەدا دەبی
لە هەمان کووچەشدا
پیر دەبی
لە هەمان ماڵانەدا
سەرت سپی دەبێ..
چارەنووست

هەمیشە لەو شارەدا دەبێ
لە شوێنی دی
لە هیچ شتێکەوە مەڕوانە
هیچ کەشتییەکت بۆ نییە
هیچ ڕێگایێ
لە کاتێکا ژیانت لێرە
لەم گۆشە بچووکەدا چوواند
کەواتە
لە هەموو شوێنێکی دیکەی ئەم جیهانە
وێرانت کرد.

(*) شاعیری ناسراوی گریکی.

(**) لە:
https://www.blackcoffee.tech/2017/09/thecity.html
کراوە بە کوردی

تەنیایی.. شیعری شۆڕش عەزیز سورمێ

تەنیایی هیچ دەنگە دەنگێک دروست ناکات،
بە نەرمی دەچێتە ژوورەوە،
لە تەنیشتتەوە دادەنیشێت
وەک سێبەرێک کە ناوت بزانێت.
بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ سەیری تۆ دەکات
و حوکم نادات،
ئەو پارچانە هەڵدەگرێت کە دەکەونە خوارەوە
کاتێک کەس سەیری ناکات.
هەندێک جار وەک شاخ کێشی دەبێت،
کاتەکانی تر ژوورێکی چۆڵە
لەو شوێنەی دڵ هەناسە دەدات
ب□ بێ شایەتحاڵ.

بەڵام لە تەنیایی
هەروەها ڕووناکییەکی بچووکیش هەیە:
ئەو بەشەی تۆ
کە هەرگیز لە بەرەنگاربوونەوە نەوەستاوە.
لێرەوە شیعر لەدایک دەبێت،
ئەوە شوێنی ئازارە
دەبێتە وشە
و وشە
ببێتە هێز.